

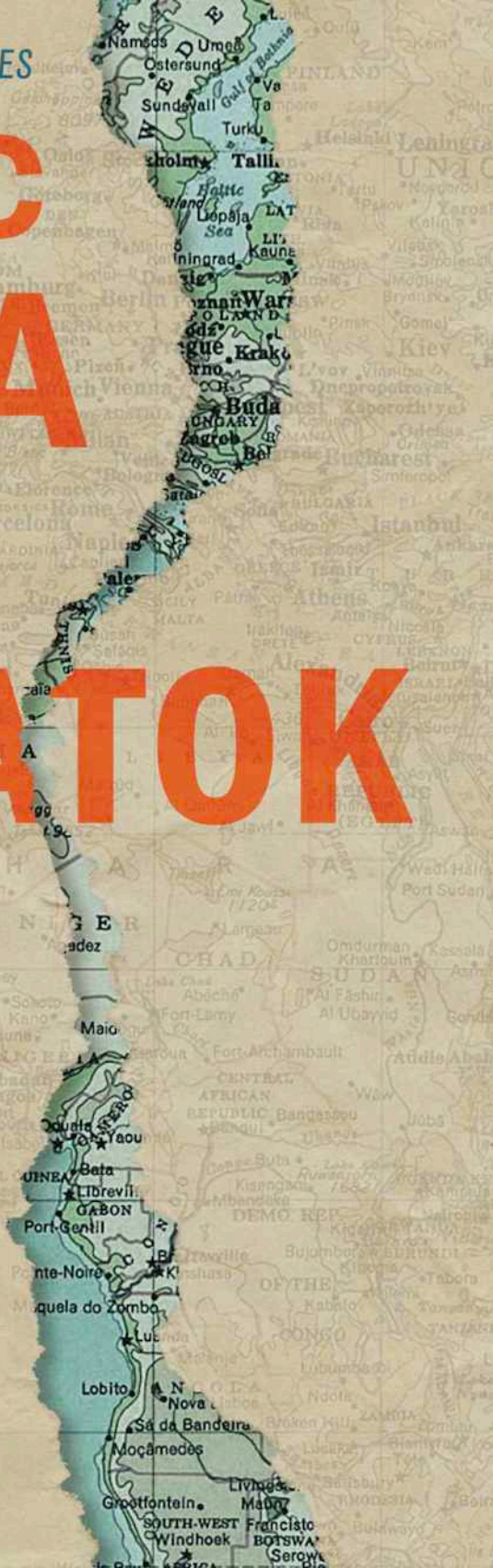
BESTSELLER NOVÍN NEW YORK TIMES

KONIEC SVETA JE IBA ZAČIATOK

AKO SKOLABUJE
GLOBALIZÁCIA...

A ČO SA STANE POTOM

PETER
ZEIHAN

PETER ZEIHAN

KONIEC
SVETA
JE IBA
ZAČIATOK

AKO SKOLABUJE
GLOBALIZÁCIA...
A ČO SA STANE POTOM

eastone BOOKS

THE END OF THE WORLD IS JUST THE BEGINNING

Copyright © 2022 by Peter Zeihan

All rights reserved.

Slovak edition © 2023 by Eastone Group, a.s.

Z anglického originálu *The End of the World is Just the Beginning*

vydaného vydavateľstvom HarperCollins preložil Peter Štrba.

V roku 2023 vydalo vydavateľstvo Eastone Books, Bratislava.

www.eastonebooks.com

Translation © 2023 Ing. Peter Štrba

Redačné úpravy: Mgr. Alica Činčárová

Layout: Studio Eastone

Tlač: Finidr, s.r.o.

ISBN 978-80-8109-747-8

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky

žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná

ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmkoľvek

prostriedkami bez predchádzajúceho

písomného súhlasu vydavateľa.

Pre mňa je ťažké niekomu venovať svoje knihy, pretože mám... šťastie.

Narodil som sa v správnej krajine v správnom čase,
a tak som vyrástol v bezpečí.

Som zároveň dostatočne starý a dostatočne mladý na to,
aby som dokázal vnímať nielen nesúvislosť, ale aj možnosti vyplývajúce
z prechodu od hrozby nukleárneho výbuchu k 5G sieťam.

Vďakabohu som mal viac mentorov, ako dokážem spočítať.
Niečo také bolo možné len vďaka tomu, že *oni sami* sa rozhodli
zohrať v mojom živote túto úlohu.

Pôsobím vo svojej oblasti len vďaka tým, ktorí prišli predo mnou,
a som schopný čítať budúcnosť iba vďaka otázkam
položeným tými, ktorí prídu potom.

Bez komunity by moja práca – môj *život* – nebola možná.

Takže ďakujem vám.

Ďakujem vám všetkým.

*Takto sa svet skončí:
nie rachotom, ale zakňučaním.*
— T. S. Eliot

Keď budeme mať šťastie.
— ľudová múdrosť

OBSAH

Úvod	XI
------	----

SEKCIA 1.: KONIEC ÉRY

Ako začal začiatok	3
Dosaďme náhodnú supervelmoc	17
A teraz o niečom úplne inom	27
Príbeh o... nás	33
Dejiny sa zrýchľujú	37
Učíme sa desivé slovo	51
Koniec rastu	57
Komplikované, komplikované modely	68
Posledné zvyšky rastu	76

SEKCIA 2.: DOPRAVA

Dlhá, predlhá cesta	95
Oslobodzujeme sa	102
Amerikanizácia obchodu	109
Veľký rozpad	121
Prístavy v búrke	131

SEKCIA 3.: FINANCIE

Meny	145
Kapitálové dobrodružstvá	159
Pohroma je relatívna	173
Koniec rastu, redukcia	177
Súhrn časti o úveroch	182
„Ošmeknutie“ budúcnosti financovaním nezdarov	189

SEKCIA 4.: ENERGIA

Torpédovanie pokroku	199
Poriadok si objednáva ropu	206
Ropná mapa	209
O rope sa dá toho povedať viac	226
Palivá v budúcnosti	251

SEKCIA 5.: PRIEMYSELNÉ MATERIÁLY

Analyzujeme dejiny	257
Nevyhnutné materiály	267
Budúce materiály	273
Vždy vyhľadávané materiály	278
Moderné materiály	282
Spoľahlivé materiály	286
Takto sa svet skončí	293

SEKCIA 6.: VÝROBA

Budovanie sveta, ktorý poznáme	297
Mapa súčasnosti	307
Mapa budúcnosti	322
Vyrábame nový svet	343

SEKCIA 7.: POĽNOHOSPODÁRSTVO

Čo je v stávke	359
Geopolitika zraniteľnosti	371
Vyhýbame sa najhoršiemu — alebo ho prijímame	382
Zmierňovanie hladu	389
Rozširovanie a zužovanie jedálneho	396
Poľnohospodárstvo a klimatická zmena	405
Obživa pre nový svet	420
Dlhá jazda tretieho jazdca apokalypsy	430
Epilóg	433
Podakovanie	439
O autorovi	445

ÚVOD

Za posledných približne sto rokov sa udialo niečo, čo by sme mohli nazvať Blitzkrieg pokroku. Postúpili sme od konského povozu cez osobné vlaky a rodinné autá až ku každodennému cestovaniu lietadlom. Od počítadla cez kalkulačky a stolové počítače až k smartfónom. Od železa cez nehrdzavejúcu oceľ a hliníkový kremíkový kov až po sklo citlivé na dotyk. Od radov na múku cez dostupné citrusové plody a čokoládu až ku guacamole s donáškou.

Náš svet zlacnel. A určite sa v ňom žije lepšie. A bez pochyb *rýchlejšie*. A za posledné desaťročia sa tempo zmien a dosahovaných úspechov ešte zvýšilo. Za posledných pätnásť rokov sme boli svedkami uvedenia viac ako tridsiatich čoraz sofistikovanejších verzií iPhonu. Pokúšame sa dosiahnuť veľkoobchodný predaj elektrických vozidiel desaťnásobne rýchlejšie, ako to bolo pri tradičných spaľovacích motoroch. Počítač, na ktorom píšem tento text, má väčšiu pamäť ako *všetky* počítače dohromady, ktoré na svete existovali koncom 60. rokov. Ani nie tak dávno som dokázal refinancovať svoje bývanie s úrokovou sadzbou 2,5 percenta. (Bolo to až banálne úžasné.)

Nie je to však iba o veciach, rýchlosti a peniazoch. Podobne sa zlepšili aj životné podmienky. Za posledných sedem desaťročí umrelo v percentuálnom vyjadrení menej ľudí pri menšom počte vojen, okupácií, hladomorov a pandémie ako od začiatku známych dejín. Z historického hľadiska žijeme až v trápne veľkom bohatstve a mieri. Všetky tieto pokroky – a aj ďalšie – sú úzko navzájom prepojené. Sú neoddeliteľné. No je tu jeden jednoduchý fakt, ktorý sa často prehliada.

Sú umelé. Žili sme v dokonalej chvíli.

A tá sa končí.

Svet posledných niekoľkých desaťročí bol najlepší, aký sme mohli zažiť *počas nášho života*. Z lacného, lepšieho a rýchlejšieho sveta sa rýchlo presúvame

do sveta, ktorý je drahší, horší a pomalší. Je to preto, lebo svet – *náš* svet – sa rozpadáva.

Trochu predbieham.

Zo všetkých kníh, ktoré som kedy napísal, je táto vo svojej podstate v mnohom najviac „o mne“. Moja práca ma privádza rovno na križovatku, na ktorej sa stretáva geopolitika s demografiou. Geopolitika predstavuje štúdium daného priestoru, výskum nás ľudí ako dôsledku toho, *kde* sa nachádzame. Demografia je štúdiom populačných štruktúr. Dospievajúci konajú inak ako tridsiatnici, päťdesiatnici či sedemdesiatnici. Spletám dokopy tieto dve separátne témy, aby som predpovedal budúcnosť. Moje prvé tri knihy neboli o ničom inom ako o vzostupoch a pádoch národov. O skúmaní „veľkého obrazu“ sveta, ktorý má prísť.

No v Langley nemôžete prednášať stále. Aby som dokázal platiť účty, robím čosi iné.

Mojím *skutočným* zamestnaním je akýsi hybrid medzi komentátorom a konzultantom (zvučný marketingový výraz je geopolitický stratég).

Keď si ma zavolá nejaká skupina, zvyčajne nechcú uvažovať nad budúcnosťou Angoly alebo Uzbekistanu. Ich potreby a otázky majú bližšie k ich domovu a peňaženkam, a to všetko sa zabalí do série ekonomických otázok o obchode, trhoch a prístupu k rôznym veciam. Ja robím to, že aplikujem geopolitiku a demografiu na *ich* problémy. Ich sny. Ich obavy. Vyberiem príslušné časti z môjho „veľkého obrazu“ a použijem ich na zodpovedanie otázok o dopyte po elektrine na juhovýchode, o precíznej výrobe vo Wisconsin, o finančnej likvidite v Južnej Afrike, o súvislostiach medzi bezpečnosťou a obchodom v mexickej pohraničnej oblasti, o dopravných možnostiach na americkom Stredozápade, o energetickej politike pri striedaní amerických administratív, o ťažkom priemysle v Kórei alebo o ovocných stromoch v štáte Washington.

Táto kniha je o tomto všetkom a ešte o ďalšom. O mnohom ďalšom. Opäť využívam svoje overené nástroje – geopolitiku a demografiu –, aby som predpovedal budúcnosť globálnych ekonomických štruktúr alebo, aby som bol presnejší, ich zánik, ku ktorému čoskoro dôjde. Chcem ukázať, aký svet už máme za dverami.

Základom tohto problému, ktorému všetci čelíme, je to, že z geopolitického aj demografického hľadiska sme posledných 75 rokov žili v spomínanej dokonalej chvíli.

Na konci druhej svetovej vojny Američania vytvorili najväčšiu vojenskú alianciu v dejinách, aby zastavili, zadržali a porazili Sovietsky zväz. To poznáme.

To nie je vôbec prekvapujúce. Často sa však zabúda na to, že táto aliancia predstavovala iba polovicu plánu. V snahe zabetónovať túto novú koalíciu Američania tiež podporovali vznik takého prostredia globálnej bezpečnosti, aby ktorýkoľvek partner mohol ísť *kamkoľvek*, *kedykoľvek*, stretnúť sa s *kýmkoľvek*, riešiť akúkoľvek ekonomickú záležitosť, byť súčasťou ktoréhokoľvek dodávateľského reťazca a mať prístup k akýmkoľvek materiálnym vstupom – a to všetko bez potreby vojenskej eskorty. V systéme, ktorý produkuje „zbrane“ aj „chlieb“, vytvorili Američania v „chlebovej“ časti to, čo dnes považujeme za voľný trh. Globalizáciu.

Globalizácia po prvýkrát priniesla pre významnú časť planéty rozvoj a industrializáciu a vytvorila spoločnosť, ktorá hromadne spotrebúva, spôsobila búrku v oblasti obchodu a uvoľnila ohromnú silu technologického pokroku, ktorý tak dobre poznáme. A *to* zmenilo svetovú demografiu. Hromadný rozvoj a industrializácia zvýšili priemernú dĺžku života a zároveň podporili urbanizáciu. Na celé desaťročia to znamenalo čoraz väčší počet pracovníkov a spotrebiteľov, čiže ľudí, ktorí zásadným spôsobom poháňajú ekonomiky. Jedným z mnohých dôsledkov bol najrýchlejší ekonomický rast, aký kedy ľudstvo zažilo. A trval *desiatky* rokov.

Povojnový svetový poriadok nastolený Američanmi znamenal zmenu v podmienkach. Vďaka novým pravidlám hry sa ekonomika pretransformovala na globálnej úrovni. Na národnej úrovni. Na *miestnej* úrovni. Na *každej* miestnej úrovni. Táto zmena v podmienkach stvorila svet, ako ho poznáme. Svet pokročilej dopravy a financií, vždy dostupných potravín a energie, nikdy nekončiacich vylepšení a závratnej rýchlosti.

Všetko sa však musí skončiť. Teraz čelíme novej zmene podmienok.

Ubehlo tridsať rokov od skončenia studenej vojny a Američania sa vrátili domov. Nikto iný nemá vojenskú kapacitu na to, aby zaisťoval globálnu bezpečnosť a na základe toho aj globálny obchod. Svetový poriadok nastolený Američanmi ustupuje svetovému neporiadku. Dosiahli sme dokonalý moment rastu, no globálne starnutie sa nezastavilo. Pokračovalo. Stále pokračuje. Svetová základňa pracovníkov a zákazníkov hromadne starne a blíži sa k dôchodkovému veku. Hnali sme sa za urbanizáciou a nenarodila sa generácia, ktorá by nás nahradila.

Od roku 1945 bol svet najlepší, aký *kedy* bol. Najlepší, aký *kedy* bude. To je básnické vyjadrenie faktu, že osud tejto éry, tohto sveta – *nášho* sveta – je spečatený. Dvadsať rokov 21. storočia prinesú kolaps spotreby, výroby, investícií a obchodu takmer *všade*. Globalizácia sa rozbije na kúsky. Niektoré kúsky budú regionálne. Niektoré národné. Niektoré menšie. Bude to nákladné. Spomalí to

život. No nadovšetko to život zhorší. Ešte sme nevymysleli ekonomický systém, ktorý by fungoval v takej budúcnosti, akej čelíme.

Táto degenerácia bude šokujúca – a aj to je slabé slovo. Potrebovali sme desaťročia mieru, aby sme vytvorili tento náš svet. Myslieť si, že sa jednoducho alebo rýchlo prispôsobíme takým zásadným zmenám, znamená prejavovať viac optimizmu, ako som schopný zo seba dostať.

Tým však nehovorím, že nemám aj zopár pozitívnych správ.

Prvou je niečo, čo nazývam „poloha úspechu“. Na zemepisnej pozícii záleží. Zásadne. Egyptské mestá sú tam, kde sú, pretože mali k dispozícii ideálne podmienky pre predindustriálny vek: vodu a púštne nárazníkové pásmo. Približne podobne boli na tom aj Španieli a Portugalci, ktorí nadobudli dominanciu nie vďaka tomu, že ovládli technológiu plavby v hlbokých vodách, ale vďaka svojej polohe na polostrove, kde boli viac-menej izolovaní od všeobecného zmätku, ktorý vládol na európskom kontinente.

Pridajte do toho priemyselné technológie a celý príbeh sa zmení. Hromadné využívanie uhlia, betónu, železníc a ocelových výstuží si vyžaduje *veľa* peňazí a jediné štáty, ktoré sa dokázali samofinancovať, boli tie, ktoré mali množstvo splavných, kapitál generujúcich vodných ciest. Nemecko ich má viac ako ktorýkoľvek iný štát v Európe, čím sa jeho vzostup stal nevyhnutným. No Američania ich majú viac ako ktorýkoľvek štát na svete – viac ako *všetky* štáty na svete –, čím sa rovnako nevyhnutným stal aj *pád* Nemecka.

Po druhé – a asi ste už na to prišli aj sami –, „polohy úspechu“ *nie sú* nemenné. Ako sa technológie vyvíjajú, spolu s tým sa mení aj zoznam víťazov a porazených. Pokrok na mori a na súši spôsobil, že to, čo urobilo Egypt výnimočným, skončilo na smetisku dejín a vytvoril sa priestor pre novú skupinu veľkých mocností. Priemyselná revolúcia odsunula Španielsko na druhú koľaj a zároveň ohlasovala začiatok Britského impéria. Prichádzajúci globálny chaos a demografický kolaps spôsobia nielen koniec mnohých krajín, ale zároveň prinesú vzostup iných.

Po tretie, zmena parametrov toho, čo je možné, ovplyvní... v podstate všetko. Náš globalizovaný svet je, nuž, globálny. Globalizovaný svet má jednu ekonomickú polohu: polohu celku. Bez ohľadu na to, o aký obchod alebo výrobky ide, takmer každý proces prekračuje minimálne jedny medzinárodné hranice. Niektoré z komplexnejších prekračujú *tisíce* hraníc. Vo svete, do ktorého upadáme, je niečo také nevyhnutne nemúdre. Deglobalizovaný svet má nielen odlišnú ekonomickú polohu, ale má tiež *tisíce* rozdielnych a *samostatných* polôh.

Z ekonomického hľadiska bol celok silnejší, keďže bol spojením všetkých svojich častí. Iba vďaka nemu sme mali naše bohatstvo, pokrok a rýchlosť. Teraz budú jednotlivé časti slabšie, keďže budú rozdelené.

Po štvrté, Spojené štáty do veľkej miery uniknú masakru, ktorý sa blíži, a to nielen napriek rozvíreniu globálnej hladiny a degradácii, ale tiež v mnohých prípadoch *práve kvôli tomu*. Pri tomto výroku vám pravdepodobne zablikala kontrolka, že ide o hlúposť. Ako môžem tvrdiť, že Spojené štáty sa vykrútia z niečoho takého búrlivého? Čo s ich čoraz výraznejšou ekonomickou nerovnosťou, čoraz rozdelenejšou spoločnosťou a čoraz nepríjemnejšou a sebazničujúcou politickou scénou?

Rozumiem tejto vašej reflexívnej nedôvere. Vyrástol som v dobe, keď sme nacvičovali ukrývanie sa pred nukleárnym útokom. Trápi ma, že témy, ako sú „bezpečné priestory“ na univerzitách, ktorým chýba rozdielnosť názorov, zavádzanie toaliet pre transgenderov a benefity vakcín sa vôbec stali témou verejnej diskusie a v podstate vytlačili problémy, ako je rozširovanie atómových zbraní alebo pozícia Ameriky vo svete. Niekedy mám pocit, že americká politika je pospájaná z náhodných myšlienok štvorročného dieťaťa, ktoré je výsledkom príležitostného pohlavného styku Bernieho Sandersa s Marjorie Taylor Greene na nejakom motorkárskom zraze.

Moja odpoveď? To je jednoduché: nie je to *o nich*. Nikdy to nebolo o nich. A pod „nimi“ nemyslím jednoducho nespútaných čudákov radikalizovanej ľavice a pravice v súčasnej Amerike, myslím tým politických hráčov Ameriky všeobecne. Nie je to po prvýkrát, čo si Spojené štáty prešli úplnou prestavbou politického systému. Vy, ktorí sa zaujímate o históriu, viete, že toto je už siedme kolo. Američania v histórii prežili a prosperovali vďaka tomu, že ich poloha im umožňuje byť oddelenými od zvyšku sveta, kým ich demografický profil jednoznačne poukazuje na nižší vekový priemer. Z podobného dôvodu prežijú a budú prosperovať teraz a aj v budúcnosti. Silné stránky Ameriky jej umožňujú viesť aj malicherné diskusie, no tieto debaty jej silné stránky príliš neovplyvnia.

Asi najčudnejšie na prítomnosti, ktorá nás čoskoro čaká, je, že ako sa Američania zabávajú svojimi malichernými vnútornými hádkami, takmer ani nepostrehnú, že inde prebieha *koniec sveta!!!* Žiarovky zablikajú a zhasnú. Kožovité pazúry hladu schmatnú ľudí a nepustia ich zo svojho zovretia. Prístup k vstupom – finančným, materiálnym a pracovným –, ktorý definuje moderný svet, prestane existovať v kvantite, ktorá je potrebná na udržanie modernity. Príbeh bude rozdielny v rôznych častiach sveta, no spoločné črty budú neodškriepiteľné,

preto posledných 75 rokov si ľudia budú pamätať ako zlatý vek, ktorý ani zďaleka neostal takým dostatočne dlho.

Táto kniha sa nesústreďuje jednoducho iba na hĺbku a šírku zmien, ktoré sa budú týkať každého aspektu každého ekonomického sektora, ktorý robí náš svet naším svetom. Nesústreďuje sa ani na dejiny, ktoré sa opäť pomaly ťačia vpred. Nesústreďuje sa na to, ako sa náš svet končí. Jej *skutočným* zameraním je zmapovať, ako veci vyzerajú na druhej strane po zmene podmienok. Aké sú nové parametre možného? Vo svete, ktorý je *deglobalizovaný*, aké sú *nové* polohy úspechu?

Čo príde *ďalej*?

Koniec sveta napokon skutočne *je* iba začiatkom. Takže bude najlepšie, ak začneme tu.

Na začiatku.

 SEKCIA 1.

KONIEC ÉRY

AKO ZAČAL ZAČIATOK

Na začiatku sme boli tulákmi.

Netúlali sme sa preto, lebo sme sa hľadali; túlali sme sa, lebo sme boli HLADNÍ. Túlali sme sa podľa ročných období na miesta, kde bol dostatok korieňkov, orechov a bobúľ. Túlali sme sa hore a dole po vrstevniciach, aby sme zbierali rozličné rastliny. Šli sme za migrujúcimi zvieratami, pretože tam boli stejky. Úkrytom bolo to, čo sme našli, keď sme to potrebovali. Typicky sme na jednom mieste neostávali dlhšie ako niekoľko týždňov, pretože sme dané miesto veľmi rýchlo vyzbierali a vylovili. Naše žalúdky nás nútili začať sa znova túlať.

Obmedzenia tohto spôsobu života boli, nuž, obmedzujúce. Jediný zdroj sily, ktorý človek bez pomoci má, sú svaly – najprv naše vlastné a neskôr svaly tých niektorých zvierat, ktoré sme si dokázali skrotiť. Hlad, choroby a zranenia boli bežné a nanešťastie bolo veľmi pravdepodobné, že budú aj smrteľné. A akýkoľvek korieňok alebo zajac, ktorého príroda poskytla a ktorého ste zjedli, bol ten, ktorého žiadny iný tvor práve *nejedol*. Takže iste, žili sme „v harmónii s prírodou“ – to je len iný spôsob, ako povedať, že kedykoľvek sme zazreli našich susedov, vymlátili sme z nich dušu.

Bolo pravdepodobné, že ten, kto zvíťazil, zjedol porazeného.

Dost' vzrušujúce, však?

Potom sme jedného zázračného dňa začali s niečím novým a úžasným, vďaka čomu sa život stal menej násilným a neistým. Náš svet sa od základov zmenil.

Začali sme záhradníčiť v našich výkaloch.

ROĽNÍCKA REVOLÚCIA USADENÝCH

Ludské výkaly sú zvláštna vec. Keďže ľudia sú všežravci, ich výkaly sa hrdia jednou z najväčších koncentrácií živín vo svete prírody. Keďže ľudia vedia, kde sa

ich výkaly, hm, ukladajú, ich „skladovanie“ a „zabezpečovanie čerstvej dodávky“ bolo jednoduché.*

Ludské výkaly sa ukázali byť jedným z najlepších hnojív a médií vhodných na pestovanie nielen vo svete, ktorý ešte nebol civilizovaný – využívali sa až do hromadného nasadenia chemických hnojív v polovici 19. storočia. A v niektorých častiach sveta sa používajú dodnes. Práca s výkalmi vytvorila prvé triedne rozdiely medzi ľuďmi. Napokon, nikto vlastne *nechcel* zhromažďovať, skladovať, roznášať a... aplikovať tento materiál. To je sčasti dôvod, prečo nedotknuteľní v Indii boli/sú takí... nedotknuteľní – vykonávajú špinavú prácu pri zbere a roznášaní „nočnej pôdy“.**

Veľký výkalový zlom – ktorý sa bežnejšie označuje ako prvý skutočný technologický počin ľudstva, poľnohospodárstvo usadených – tiež ľuďom predstavil prvé pravidlo geopolitiky: na polohe záleží a to, na ktorej polohe záleží *viac*, sa mení s technológiou, ktorá je práve dostupná.

Prvá „poloha úspechu“, poloha éry lovcov/zberačov, bola o dosahu a rôznorodosti. Mať dobrú obživu znamenalo mať k dispozícii viacero druhov rastlín a zvierat. Nikto sa nestahuje rád, a tak sme sa nepremiestňovali, až kým sme dané miesto úplne nevybielili. Keďže sme to vždy dokázali dosť rýchlo a keďže hlad nás tlačil na zelenšie pastviny, potrebovali sme sa presúvať jednoducho. Preto sme sa koncentrovali na miestach s veľkou klimatickou rôznorodosťou na viac-menej malej ploche. Úpätia hôr sa ukázali byť špeciálne vyhľadávané, pretože sme mali prístup k niekoľkým klimatickým zónam pri prekonávaní relatívne malej horizontálnej vzdialenosti. Ďalšou populárnou destináciou boli miesta, kde sa trópy prelínali so savanou, aby sme mohli využívať priestor bohatý na lovnú zver vo vlhkých obdobiach a dažďové pralesy bohaté na stromy v suchých obdobiach.

Lovcov/zberačov priťahovala špeciálne Etiópia, keďže na jej území sa ako v jednom krásnom balení nachádza savana, dažďový prales a vertikálne brázdy v pohorí. Na druhej strane čosi takéto bolo úplne nevhodné na poľnohospodárstvo (vo výkaloch).

Získavanie všetkých potrebných potravín z jedného miesta si vyžadovalo jedno viac-menej veľké a ploché územie – nie rozťahané alebo rôznorodé, ktoré by

* Dôležité geopolitické poučenie: dejiny – *skutočné* dejiny – nie sú pre precitlivých.

** Pre vás všetkých, ktorí sú touto témou fascinovaní: obávam sa, že viac môj žalúdok a tiež žalúdok môjho editora zniesť nedokáže. Veľmi rád vám odporučím knihu Jareda Diamonda *Guns, Germs, and Steel*, v ktorej sa miestami až neuveriteľne detailne vyjadruje o ekonomicko-biologických aspektoch revolúcie, ktorú predstavovalo záhradníctvo vo výkaloch.

uživilo lovcov/zberačov. Sezónnosť zmien potravy lovcov/zberačov bola značne nekompatibilná s neustálou pozornosťou, ktorú si vyžadujú pestované rastliny, no sezónna povaha zberu plodín bola zároveň značne nekompatibilná s potrebou ľudí jesť po celý rok. A len preto, že vy ste ostávali na jednom mieste a roľníci, to ešte neznamenalo, že tak robili aj vaši susedia. Keby ste ich patrične neodradili, prehneli by sa cez vašu záhradu, mesiace vašej práce by vyšli navnivoč a opäť by ste sa prepli do hladovacieho módu. Mnohé kmene, ktoré začali s pestovaním, ho opustili ako nepraktické.

Obrúsenie týchto nepríjemných hrán si vyžadovalo nielen hľadanie odlišného spôsobu obživy, ale zároveň nás to nútilo nájsť inú geografickú polohu, kde by sme mohli získať potravu.

Potrebovali sme klímu, ktorej by dostatočne *chýbala* sezónnosť – aby sa plodiny dali pestovať a zberať po celý rok, čím by sa odstránila sezóna hladovania. Potrebovali sme konzistentný tok vody, aby sme sa mohli spoľahnúť, že sa danými plodinami užitíme každý rok. Potrebovali sme miesta, kde by nám príroda poskytla kvalitné a pevné prírodné zábrany, aby naši susedia nemohli jednoducho prísť a obslúžiť sa výsledkami našej práce. Potrebovali sme odlišnú „polohu úspechu“.

VODNÁ REVOLÚCIA

Jediné miesta na Zemi, ktoré spĺňajú všetky tri kritériá, sú rieky, ktoré tečú cez púšte nachádzajúce sa v nízkej nadmorskej výške a čo najbližšie k rovníku.

Niektoré dôvody sú zjavné.

- Ako každý záhradník alebo pestovateľ vie, ak neprší, ste nahratí. No ak si postavíte základňu na brehu nejakej rieky, voda na zavlažovanie sa vám nikdy neminie – teda pokiaľ nejaký bradatý „týpek“ nezačne písať Bibliu.
- Dni v regiónoch nachádzajúcich sa bližšie k rovníku sú dlhé a slnečné; neprítomnosť sezónnych rozdielov umožňuje viacero zberov úrody do roka. Viac úrody častejšie znamená menej hladu a hlad je predsa nepríjemný.
- Rieky nachádzajúce sa vo veľkých výškach tečú rýchlo a priamo a popritom vytesávajú do okolia kaňony. V protiklade k tomu rieky tečúce v nízkych výškach sa budú na plochých územiach pravdepodobne stáčať do meandrov, čím sa voda dostane do kontaktu s väčšou plochou potenciálnej

poľnohospodárskej pôdy. Dodatočným bonusom je, že keď sa hadiaca sa rieka na jar vyleje zo svojho koryta, zanechá po sebe peknú hrubú vrstvu usadenín bohatých na živiny. Bahno vylepšuje výkaly *skvelým* spôsobom.

- Púštne oblasti drží nepríjemných hrabivých susedov na dištanc. Žiadny príčetný lovec/zberač nepríde na okraj púšte, nezahľadí sa na nekonečné vlny tepla a nepovie si zasnene: „Stavím sa, že tým smerom budú určite chutné zajace a kvaka.“ Najmä v dobách, keď jednoduché sandále predstavovali najtrvácnejšiu dostupnú obuv.

Aj rieky majú niekoľko menej zjavných výhod, ktoré sú rovnako dôležité.

Prvou z nich je možnosť dopravy. Presúvanie vecí nie je úplne jednoduché. Za predpokladu, že máte prístup k asfaltovej alebo betónovej ceste – takej ceste, aká až do začiatku 20. storočia ani neexistovala –, na presun vecí po súši je potrebných asi 12-krát viac energie ako po vode. V prvých rokoch 1. tisícročia pred našim letopočtom (pred n. l.), keď najlepším cestným povrchom bol *štrk*, energetická náročnosť bola ešte vyššia, asi v pomere 100 ku 1.*

Keď mali ľudia k dispozícii rieku, ktorá pomaly tiekla cez púšť a cez centrá našich prvých domovín, umožňovalo im to premiestňovať veci z miesta, kde ich bol nadbytok, na miesta, kde bol po nich dopyt. Prerozdelenie práce umožnilo starovekým ľuďom obrobiť väčšie polia, a tak zvýšiť výsadbu a dodávku potravín na miesta, ktoré nemuseli byť vo vzdialenosti krátko trvajúcej chôdze od domova. Takéto výhody znamenali často rozdiel medzi obrovským úspechom (teda nikto nehľadoval) a rovnako obrovským neúspechom (*všetci* hladujú). A potom išlo aj o ďalšiu, určite rovnako významnú záležitosť – o bezpečnosť. Rozmiestnenie vojakov pozdĺž vodných tokov nám umožnilo odraziť tých susedov, ktorí boli natoľko hlúpi, že prekročili naše púštne záhrady.

Raní poľnohospodári sa od ostatných ľudí odlišovali už len v riešení samotnej otázky prepravy. Väčšie územie so zabezpečenejšou produkciou prinášalo viac potravy, čo znamenalo väčší a stabilnejší počet obyvateľov, čo zase prinášalo väčšie územie so zabezpečenou produkciou, a tak ďalej. Už sme nežili v potulných kmeňoch, tvorili sme usadené komunity.

Druhý problém, ktorý rieky vyriešili, bol problém... zažívacie.

Fakt, že niečo je jedlé, ešte neznamená, že sa to dá jesť hneď z poľa. Plodiny, ako je surová pšenica, sa určite dajú požiť, no zaťažujú každú časť zažívacieho

* Do 3. storočia pred n. l. sme ešte nemali ani len *dlažobné kocky*.

traktu, prispievajú ku krvavým ústam, krvavým žalúdkom a krvavým výkalom. To nie je dobré v žiadnej dobe.

Surové zrná sa *dajú* uvariť, čím vznikne kaša, ktorej chuť, zjav aj textúra sú nepríjemné, no varenie pokazí výživový profil zrn a beztak si vyžaduje podstatné množstvo paliva. Varenie by sa mohlo uplatniť aj ako náhradný spôsob úpravy potravy u kmeňa, ktorý sa túla z miesta na miesto, často má k dispozícii čerstvé palivové drevo a nepotrebuje nakrímiť priveľa hladných krkov, no určite nebude fungovať v obmedzenom púštnom údolí. Na púšťach aj tak veľa stromov nerastie. Samozrejme, pozdĺž riek sa púšte a lesnaté územia stretávajú, čím sa získavanie paliva dostáva do priamej konfrontácie s poľnohospodárstvom. Tak či onak, podstatou je, že úspešné riečne poľnohospodárstvo generuje *veľký počet* miestnych obyvateľov. Variť každý deň jedlo pre množstvo ľudí – pre komunitu – je jednoducho nereálne vo svete, ktorý existoval pred príchodom uhlia či elektriny.

V sumári, vyčistenie územia, vykopanie zavlažovacích kanálov, nasadenie zrn, starostlivosť o úrodu, jej zber a vylátenie sú *jednoduchou* časťou raného poľnohospodárstva. Skutočne brutálnou prácou je zobrať dva kamene a rozdrvíť úrodu – *vždy po niekoľkých zrnkách* – na hrubý prášok, ktorý sa potom dá spracovať na ľahko stráviteľnú kašu (bez potreby ohrievania), alebo, ak žijete s gurmánom, upiecť na chlieb. Našou jedinou dostupnou silou bola sila svalov – či už naša, alebo našich zvierat – a smutná fyzika procesu drvenia si vyžadovala toľko práce, že držala ľudstvo v jednej technologickej brázde.

Rieky nám pomohli tento problém spláchnuť. Vodné mlyny nám umožnili presunúť malú časť kinetickej energie rieky do mlynského súkolia. Kým voda tiekla, koleso sa točilo, jedna veľká skala sa trela o druhú, nám stačilo už len sypať naše zrno do drviča. A o chvíľku – hľa! Múka.

Vodné mlyny boli prapôvodným vynálezom, ktorý šetril prácu. Sprvoti sa všetka tá ušetrená energia jednoducho presunula späť k namáhavému zavlažovaciemu poľnohospodárstvu, čím sa zvýšila plocha, na ktorej sa pestovalo, a tým sa dosiahli väčšie a spoľahlivejšie výnosy. No ako sa celý proces získavania potravy trochu zjednodušil, začali sme prvýkrát generovať jej nadbytok. Aj to ľudí oslobodilo od určitej práce a neúmyselne vznikla nová povinnosť: spravovať nadbytok potravy. Bum! Odrazu tu bolo hrnčiarstvo a čísla. Teraz máme spôsob, ako skladovať naše urny a zaznamenávať počty. Bum! Odrazu máme základné strojárstvo a písmo. Teraz potrebujeme spôsob, ako distribuovať uloženú potravu. Bum! Cesty. Všetky naše *veci* museli byť uskladnené, spravované a strážené

na nejakom centralizovanom mieste, zatiaľ čo všetky naše *poznatky* bolo treba odovzdávať budúcim generáciám. Bum! Urbanizácia a vzdelávanie.*

V každej fáze sme zobrali trochu práce z poľnohospodárstva a presunuli ju do nových odvetví, ktoré spravovali, uľahčovali alebo vylepšovali poľnohospodárstvo, ktoré vlastne túto energiu vytvorilo. Zvyšujúce sa úrovne špecializácie práce a urbanizácie nám dali najprv mestá, potom mestské štáty, potom kráľovstvá a napokon ríše. Poľnohospodárstvo usadených kultúr nám možno poskytlo viac kalórií a púšte lepšiu bezpečnosť, no až vďaka sile riek sme sa vydali na cestu k civilizáciám.

Počas týchto prvých tisícročí nebola doprava príliš čulá.

Poľnohospodárske systémy, ktorých základom boli rieky, mohli vzniknúť – a aj vznikali – pozdĺž mnohých svetových riek, no kultúr, ktoré by mali okrem toho k dispozícii aj spomínané chrumkavé púštne okraje, bolo málo. Medzi prvé rieky, na brehu ktorých sme sa rozhodli založiť usadené poľnohospodárske civilizácie, patrili Dolný Tigris, Eufrat, Níl, stredný tok Indusu (dnešný Pakistan), do menšej miery aj horný tok Žltej rieky (to je dnešná stredo-severná Čína) a... to je v podstate všetko.

Kultúry možno vytvárali útočiská – alebo kráľovstvá, či dokonca ríše – pozdĺž riek Missouri, Seina, Jang-c'-ťiang, Ganga alebo Kwanza, no ani jedno z nich nebolo dostatočne izolované od svojich susedov, aby prežilo. Iné skupiny – či už civilizované, alebo barbarské – postupne unavili tieto ozveny kultúr svojím neúprosným dobiedzaním. Dokonca aj najväčšia a najnamakanejšia z týchto kultúrnych ozvien – Rímska ríša – prežila „iba“ päť storočí vo svete raných dejín, kde sa kultúry navzájom požírali. V protiklade k tomu Mezopotámia a Egypt existovali niekoľko tisícročí.

Skutočne zaujímavé je, že nasledujúca technologická zmena nepriniesla kultúram väčšiu trvácnosť ich izolovaním, ale namiesto toho im priniesla *menšiu* trvácnosť tým, že zvýšila konkurenciu.

VETERNÁ REVOLÚCIA

V 7. storočí n. l. technológia mletia konečne prekonala niekoľko technologických bariér a pripojila mlecie koleso k novému zdroju energie. Namiesto kolies

* Áno, toto všetko je ako z počítačovej hry *Civilization* od Sida Meiera. „Týpek“ si to naštudoval.

s lopatkami, ktoré siahali pod budovu, aby získali energiu pohybujúcej sa vody, sme použili plachty a siahli sme nad budovu, odkiaľ sme získavali energiu pohybujúceho sa vzduchu. Zvyšok zariadenia – kľukový hriadeľ a pár drviacich plôch – ostal viac-menej rovnaký, no presun zdroja energie presunul aj polohu možného rozvoja ľudstva.

V ére vody si nadbytok a špecializáciu práce užívali iba na tých miestach, ktoré boli ukotvené k riečnym systémom. Inde museli vyčleniť časť svojej pracovnej sily na úmornú prácu pri drvení. No prechod k vetru priniesol to, že mlyn mohol na mletie múky použiť takmer každý. Špecializácia práce – a od toho odvodená urbanizácia – sa mohla objaviť kdekoľvek, kde padal dážď a príležitostne zafúkal zdržanlivý vánok. Nie je to ani tak o tom, že by tieto nové kultúry boli stabilnejšie alebo bezpečnejšie. Neboli také. Celkovo mali problém s oveľa *horšou* strategickou polohou, ako ich rovesníci, ktorí ešte vietor nevyužívali. No veterná energia stonásobne rozšírila zóny, kde pestovanie mohlo priniesť nadbytok.

Toto rozsiahle objavovanie sa nových kultúr rýchlo prinieslo celú sériu dôsledkov.

V prvom rade, civilizovaný život sa síce stal oveľa rozšírenejší, keďže zvieracia kazajka podmienok pre polohu úspechu sa trochu povolila, no zároveň sa stal oveľa *menej* bezpečný. Vzhľadom na to, že mestá vznikali kdekoľvek, kde padal dážď a fúkal vietor, kultúry sa zrazu začali neustále stretávať. Vo vojnách bojovali strany, ktoré mali čoraz lepšie zásobovanie a technológie, čo znamenalo, že vojna sa nestala iba čoraz bežnejšia, ale aj deštruktívnejšia. Po prvýkrát sa existencia obyvateľstva prepojila s konkrétnou *infraštruktúrou*. Ak by ste zničili mlyny, mohli ste vyhladovať oponentov.

Po druhé, tak ako sa pri prechode na poľnohospodárstvo usadených zmenila poloha podmieňujúca úspech, tak aj prechod z vodnej energie na veternú priniesol výhodu iným častiam sveta. Dôležité bolo mať čo najväčšie vnútorné pole pôsobnosti s jednoduchou distribúciou tovarov. Rieky boli, samozrejme, stále skvelé, použiteľné boli akékoľvek veľké otvorené roviny. Vyrovnalo by sa to ťažko zdolateľnými externými bariérami. Púšte stále fungovali, no stačilo by mať čokoľvek, kde sa nedalo nič pestovať. Armády museli kráčať a chodci uniesli iba určité množstvo obživy. Väčšina armád v tomto období zvykla pri invázii plieniť, kadiaľ išli, takže ak sa na vašom pohraničnom území nedalo nič vyplieniť, invázie prichádzali menej často a boli menej... dôkladné.

Ak ste mali príliš otvorené hranice, skupiny, ako boli Mongoli, vám zničili život. Čínam a Ruskám sveta sa zvyčajne vôbec nedarilo. Ak bolo vaše vnútrozemie

príliš drsné, nedokázali ste dosiahnuť dostatočnú kultúrnu jednotu, aby všetci boli na jednej vlne. Nikto nechcel byť Perziou alebo Írskom, ktoré neustále zápasili s vnútornými nezhodami. Zlatú strednú cestu medzi polohami predstavovali tie, ktoré mali ťažko zdolatelný vonkajšok a lepkavý stred: Anglicko, Japonsko, Osmanská ríša, Švédsko.

Po tretie, tieto nové kultúry závislé od vetra nemuseli nevyhnutne prežiť dlhšie – v skutočnosti väčšina z nich predstavovala iba záblesky v tme –, no bolo ich o toľko *viac*, že absolútny počet kvalifikovaných pracovných síl, ktoré mohlo ľudstvo vygenerovať, prudko stúpol, čím technologický pokrok zaradil vyššiu rýchlosť.

Prvá fáza poľnohospodárstva usadených začala približne okolo roku 11 000 pred n. l., keď sa ľudia viac-menej usadili. Prešli zhruba ďalšie tri tisícročia a naučili sme sa, ako udomáčniť zvieratá aj pšenicu. Skok k vodným mlynom sa napokon odohral v posledných niekoľkých storočiach pred n. l. (a spopularizovali ich Gréci a Rimania). Vymyslieť veterný mlyn určený na drvenie zŕn trvalo ďalších niekoľko storočí a začal byť bežný až v 7. a 8. storočí n. l.

No odvtedy sa dejiny začali zrýchľovať. Desaťtisíce protoinžinierov neustále experimentovali s desiatkami rôznych návrhov veterných mlynov, ktoré mali pomáhať tisíckam osídlených oblastí. Všetka táto práca „šprtov“ prirodzene viedla k vzniku súvisiacich technológií závislých od vetra.

Jednou z najstarších veterných technológií je jednoduchá štvorcová rahnová plachta. Iste, vytvorí určitý pohyb dopredu, no môžete sa s ňou plaviť iba v smere vetra – to je veľké obmedzenie, ak nechcete ísť v smere, ktorým fúka vietor, alebo ak sa niekedy vyskytnú, nuž, vlny. Väčšia plachta príliš nepomôže (v skutočnosti budete mať pri použití väčšieho štvorca látky väčšiu pravdepodobnosť prevrhnutia).

Všetky tieto nové experimenty s veternými mlynmami však priniesli to, že krok za krokom sme čoraz lepšie rozumeli dynamike vzduchu. Jednosťažňové plavidlá s jedinou plachtou ustúpili viacsťažňovým, ktorých plachty mali závrtné množstvo jedinečných tvarov navrhnutých do rôznych vodných a veterných podmienok. Zlepšená pohyblivosť, manévrovateľnosť a stabilita boli zdrojom inovácií v metódach konštrukcie lodí (skončili drevené kolíky a nahradili ich klince), v navigačných technikách (pohľad na slnko nahradil kompas) a v zbraňoch (skončili luky a šípy a nahradili ich strielne a *kanóny*).

Stačilo „len“ osem storočí a prístup ľudstva k plavbe na mori sa celkom zmenil. Množstvo nákladu, ktoré jediná loď dokázala odviezť, sa zvýšilo z niekoľkých stoviek kilogramov na niekoľko stoviek *ton* – nepočítajúc zbrane alebo zásoby

pre posádku. Cestovanie zo severu na juh cez Stredozemné more – ktoré bolo kedysi veľmi nebezpečné a považované za takmer samovraždu – sa jednoducho stalo prvým malým skokom v porovnaní s niekoľkomesačnými plavbami cez oceán či okolo kontinentov.

Výsledkom bolo množstvo dôsledkov pre život ľudí.

Politické entity, ktoré dokázali využiť nové technológie, získali závažnú prevahu nad konkurenciou. Dokázali generovať masívny príjem, ktorý sa hneď využil na opevnenie obranných línií, vzdelávanie obyvateľstva, na rozšírené služby verejnosti a vydržiavanie vojska. Mestské štáty severného Talianska sa stali skutočne nezávislými regionálnymi mocnosťami, ktoré boli na jednej úrovni s ríšami danej doby.

A pokrok sa plavil ďalej.

Kým neprišla navigácia v hlbokých vodách, vzdialené tyranie sa sústavne ukazovali také silné, že obchod bol čoraz zriedkavejší. Cesty existovali iba v rámci daných kultúr a neexistovala tu dostatočná rôznorodosť tovarov, ktorá by vyvolávala významný obchodný ruch. (Výnimkami boli miesta, ktoré mali toľko šťastia, že mali splavné rieky. Preto zvyčajne išlo aj o najbohatšie kultúry.) Tovar vhodný na obchodovanie sa zvyčajne obmedzoval na exotické položky: koreniny, zlato, porcelán – išlo o veci, ktoré museli v nákladnom priestore potenciálneho obchodníka súperiť s potravinami.

Tovar s vysokou hodnotou vytváral vlastné problémy. Cudzinec, ktorý sa ukázal s plným vozom a chcel si kúpiť poživeň, bol ekvivalentom toho idiota zo súčasnosti, ktorý si dal na letisku na svoj kufor visačku z rýdzeho striebra.* Kvôli reštrikciám, ktoré spôsobovali potraviny, nedokázal celú cestu absolvovať jeden obchodník. Obchod preto uskutočňovali stovky sprostredkovateľov rozmiestnených po náročných trasách ako perly náhrdelníka, z ktorých každý vždy pridal k cene tovaru vlastné náklady. Transkontinentálne obchodné cesty, akou bola napríklad Hodvábna cesta, nevyhnutne prinášali na konci navýšenie ceny o 10 000 percent. Vďaka tomu sa obchodovateľné veci prevádzali v malých množstvách, nemali veľkú hmotnosť a boli trvanlivé.

Navigácia v hlbokých vodách celý tento problém oboplávala.

Nové lode nemuseli na svojej plavbe zahliadnuť zem aj celé mesiace, čo znížilo pravdepodobnosť prepadnutia, a zároveň ich rozsiahle vnútorné priestory nenútili zastavovať sa kvôli doplneniu zásob. Ich hrôzostrašný arzenál zase

* Okradnite ma, prosím!

spôsovoval, že aj keď sa *potrebovali* niekde zastaviť, miestne obyvateľstvo sa k nim *nezvyklo* zatúlať, aby zistilo, čo by mohlo ukradnúť. Bez sprostredkovateľov sa cena luxusných tovarov znížila o viac ako 90 percent – a to bolo ešte predtým, ako mocnosti podporujúce nových obchodníkov pôsobiacich v hlbokých vodách začali vysielat jednotky, aby priamo prevzali kontrolu nad zdrojmi korenín, hodvábu a porcelánu, ktoré svet považoval za také hodnotné.

Bystrejšie mocnosti* sa nezastavili iba pri získavaní zdrojov a distribúcií, no tiež obsadili prístavy po celej dĺžke námorných trás, aby ich tovar a vojenské plavidlá mali miesto na úkryt a doplnenie zásob. Zisky rástli. Ak si loď mohla dopĺňať zásoby po ceste, nemusela si na cestu zabaliť zásoby na celý rok. Tým sa vo vnútorných priestoroch uvoľnilo viac miesta pre hodnotný tovar. Alebo jednoducho pre viac „týpkov“ so zbraňami, aby sa mohli lepšie chrániť... alebo niekomu niečo zobrať.**

Príjem z takýchto tovarov, prístup k tovarom a úspory priniesli úspešným polohám ešte väčšiu moc. Požiadavka vlastniť rozľahlé plochy vysokokvalitnej ornej pôdy sa nestratila, no schopnosť zabezpečiť sa pred útokom po súši sa stala *podstatne* dôležitejšou. Aj napriek tomu, aké peniaze sa dali zarobiť na námornom obchodovaní, podporná infraštruktúra prístavov a lodí využívala zásadne nové technológie, ktoré bolo možné napadnúť iba s veľkými stratami. Akékoľvek peniaze vynaložené na plavbu obchodnej flotily znamenali, že dotýčný nemohol vydržiavať armádu.

Medzi nové polohy úspechu nepatrili tie miesta, ktoré excelovali v stavaní lodí alebo výcviku námorníkov. Naopak, išlo o také miesta, ktoré sa príliš neobávali invázií po súši a mali strategický priestor na vyhodnocovanie svojej pozície. Prvé kultúry plaviace sa v hlbokých vodách sa usadili na polostrovoch – konkrétne Portugalsko a Španielsko. Keď sa k vám armády môžu priblížiť iba z jedného smeru, je jednoduchšie zamerať svoje úsilie na výstavbu vojnového loďstva. No krajiny ležiace na *ostrovoch* sa obraňujú ešte lepšie. Časom Angličania predbehli obyvateľov Pyrenejského polostrova.

Bolo tu aj množstvo podružnejších kultúr, ktoré dokázali využívať technológiu plavby v hlbokých moriach, no so Španielmi či Angličanmi nedokázali príliš držať krok. Skupina takmer rovesníkov, ku ktorým patrili všetci, počnúc Francúzmi, pokračujúc Švédmi či Talianmi a končiac Holanďanmi, preukázala, že

* Myslím tým teba, Portugalsko!

** Ešte stále tým myslím teba, Portugalsko!

hoci technológia plavby v hlbokých vodách spôsobila revolúciu v zásobovaní, veľkosti bohatstva či schopnosti boja, nemusela nevyhnutne odstrániť nerovnosť síl, aj keď ju využívali *všetci*. Vytvorila však priepasť medzi tými kultúrami, ktoré si osvojili nové technológie, a tými, ktoré to nedokázali. Francúzsko a Anglicko sa navzájom nedokázali poraziť, no mohli sa plaviť do vzdialených krajín a dobyť každú krajinu, ktorá sa im nedokázala rovnať v technologickej vyspelosti. Dominantnou politickou jednotkou sveta už neboli utiahnuté poľnohospodárske komunity, ale celosvetové ríše založené na obchode v hlbokých vodách.

Vzhľadom na to, že obchodné cesty sa už nemerali v desiatkach kilometrov, ale v tisícoch, hodnota a objem obchodu vyleteli do výšín a zároveň s tým klesli náklady na prevoz. Táto zmena ovplyvnila urbanizačný trend na oboch koncoch. Vzhľadom na nové pracovné odvetvia podnietené námornou dopravou a zárvatnú ponuku obchodovaných tovarov ríše vznikla potreba vytvárať strediská, v ktorých by prebiehal vývoj, spracovanie, úprava a distribúcia všetkého, čo len na svete existuje. Dopyt po urbanizácii a prerozdelení práce nebol nikdy vyšší. Pád nákladov na prepravu tiež priniesol príležitosť prepravovať menej exotické tovary, ako boli napríklad stavebné drevo, textilie, cukor, čaj alebo... pšenica. Potraviny vzdialené aj celý kontinent sa teraz mohli dovážať do centier ríš.

Vďaka tomu došlo okrem vzniku prvých svetových megamiest aj k niečomu inému. Vytvorili sa mestské centrá, v ktorých sa na poľnohospodárstve nepodieľal *nikto*. Prácou s pridanou hodnotou sa tu zaoberal *každý*. Následná explózia urbanizácie a nárast počtu kvalifikovaných robotníkov vyvolali ešte väčší technologický pokrok. Dve storočia od začiatku éry plavieb v hlbokých vodách sa Londýn – mesto, ktoré v Eurázii azda ani nemôže byť vzdialenejšie od obchodných centier Hodvábnej cesty – stal najväčším, najbohatším a najvzdelanejším mestom na svete.

Takáto obrovská koncentrácia bohatstva a technických schopností na jednom mieste rýchlo dosiahla kritické množstvo. Angličania vygenerovali nové technológie, ktoré stačili na to, aby sami odštartovali vlastnú civilizačnú transformáciu.

PRIEMYSELNÁ REVOLÚCIA

Napriek čoraz väčšej technologickej zložitosti éry plavieb v hlbokých vodách zostávalo ľudstvo aj naďalej obmedzené rovnakým spôsobom, aký brzdil jeho rozvoj na začiatku. Len „donedávna“, do začiatku 18. storočia, spadala všetka

energia využívaná ľudstvom do jednej z troch kategórií: išlo buď o energiu svalov, energiu vody, alebo energiu vetra. Predchádzajúce tri tisícročia sa dajú zhrnúť ako úsilie ľudstva zachytiť tieto tri sily vo veľkých objemoch a s lepšou efektivitou, no nakoniec išlo vždy o to, že ak vietor nefúkal, voda netiekla alebo svaly nedostali potravu a oddych, nič sa nespravilo.

Ťažba fosílnych palív toto všetko prevrátila na ruby. Schopnosť spaľovať najprv uhlie (a neskôr ropu) na produkciu pary umožnila ľuďom vytvárať energiu v takom čase, na takých miestach a v takých množstvách, aké chceli. Lode sa už nemuseli plaviť po svete na základe ročných období; mohli si viezť svoju energiu so sebou. Zvýšenie sily a presnosti použitia energie o dva rády predefinovalo aj také rozdielne odvetvia priemyslu, ako je ťažba, metalurgia, stavebníctvo, lekárstvo, vzdelávanie, vojenský priemysel, výroba či poľnohospodárstvo – každé z nich vygenerovalo vlastný technologický pokrok, ktorý spätne pretransformoval ľudský život.

Pokrok v medicíne zlepšil nielen zdravie ľudí, ale dokonca zdvojnásobil priemernú dĺžku ľudského života. Betón nielen umožnil stavbu *skutočných* ciest, ale nám dal dokonca aj výškové budovy.* Vývoj farbív neumožnil len vznik chemického priemyslu, ale dokonca priamo viedol k objavu hnojív, ktoré zvýšili poľnohospodársku produkciu *štvornásobne*. Oceľ – silnejšia, ľahšia, menej krehká a odolnejšia voči hrdzaveniu ako železo – znamenala pre každé odvetvie, ktoré používalo kovy, kvantový skok v možnostiach, či už išlo o dopravu, výrobu, alebo vojenský priemysel. Čokoľvek, čo zbavovalo ľudí nevyhnutnosti využívať silu ľudských svalov, pochovávalo inštitucionalizované otroctvo. Podobne aj elektrina nepriniesla iba rozšírenie produktivity robotníka, ale generovala aj *svetlo*, ktoré vytváralo *čas*. Keď ľudia potlačili tmu, mali viac času (učiť sa) čítať, čo zvyšovalo gramotnosť más. Poskytovalo ženám možnosť žiť život, ktorý nebol úplne naviazaný na starostlivosť o záhradu, dom či deti. Žiadna elektrina – žiadne hnutia za práva žien.

Najväčším obmedzením tejto novej priemyselnej éry už neboli svaly, voda alebo vietor – či dokonca energia vo všeobecnosti –, ale kapitál. Všetko na tejto novej ére – či už ide o železnice, diaľnice, montážne linky, mrakodrapy, alebo bojové lode – bolo, nuž, *nové*. Nahradilo to infraštruktúru predchádzajúcich tisícročí niečím ľahším, silnejším, rýchlejšim, lepším... a to všetko muselo byť postavené od piky. A to si vyžadovalo peniaze, veľa peňazí. Dopyt po industrializovanej

* To sú budovy s viac ako tromi poschodiami.

infraštruktúre si vyžiadal nové metódy mobilizovania kapitálu: objavili sa kapitalizmus, komunizmus a fašizmus.

„Jednoduchá“ ekonomika presúvania tovarov z miest s veľkou ponukou na miesta s vysokým dopytom sa stala nekonečne komplexnejšou, keď priemyselné oblasti poskytovali obrovské objemy jedinečných výrobkov napojených na iné priemyselné oblasti poskytujúce podobne obrovské objemy podobne jedinečných výrobkov. Rozširovanie výroby malo iba dve obmedzenia: schopnosť financovať priemyselnú výstavbu a schopnosť prevážať výrobky vytvorené v novopostavených továrňach platiacim zákazníkom.

A tak sa logika polôh úspechu... rozdelila. Keď sa pozrieme dozadu až na prechod od ekonomiky lovcov/zberačov k veku vodného mlyna, *vždy* bolo lepšie byť pri vode. To sa nezmenilo. No už to nestačilo a nikto nemal dokonalý prístup. Husté siete splavných riek dokázali povzbudiť miestny obchod a vygenerovať hromadu kapitálu, no nikdy nie dosť na to, aby sa z toho financoval miestny rozvoj a *tiež* nakupovali produkty vytvorené daným rozvojom. Obchod sa stal dôležitejším – či už ako zdroj kapitálu, alebo zákazníkov. Nemecko sa stalo najúspešnejšie v prvej spomínanej oblasti, keď Rýn, Labe, Odra a Dunaj boli jednoznačne najhustejšími zónami na svete, kde sa najviac generoval kapitál, a spravili z Nemeckej ríše najsilnejšieho hráča danej doby. No vlnám kraľovala Británia – a tým aj prístupu k obchodným cestám a zákazníkom, ktorých Nemecko potrebovalo, aby sa stalo svetovým hegemonom.

To, že uprednostňované polohy využívali pravidlá z éry plavby v hlbokých vodách, platilo aj v priemyselnom veku. Ríše ovládajúce splavné vody a spravujúce vzdialené kolónie sa s industrializáciou ešte zväčšili, stali sa silnejšími a smrtonosnejšími. Plavba v hlbokých vodách spravila z týchto ríš svetové ríše z hľadiska dosahu, kým industrializácia vojenského priemyslu spôsobila, že tento dosah bol smrteľnejší vďaka novinkám, ako boli guľomety, lietadlá a bojový plyn yperit. Čo však bolo ešte dôležitejšie, vďaka kombinácii plavby v hlbokých vodách a industrializácie sa tieto ríše mohli stretnúť a otestovať bojové schopnosti nie za niekoľko mesiacov alebo týždňov, ale za niekoľko dní či hodín. A mohlo k tomu dôjsť kdekoľvek na planéte.

Od prvých skutočných priemyselných konfliktov – krymskej vojny v rokoch 1853 až 1856, americkej občianskej vojny v rokoch 1861 až 1865 a rakúsko-pruskej vojny v roku 1866 – trvalo iba dve generácie, kým priemyselný vek vyprodukoval najdesivejšie krviprelievanie v dejinách, ktoré v dvoch svetových vojnách prinieslo 100 miliónov mŕtvych. Jedným z mnohých dôvodov, prečo tieto

vojny spôsobili takú katastrofu z hľadiska obetí, bolo, že technologický pokrok priemyselnej revolúcie nepriniesol iba oveľa deštruktívnejšie zbrane; spôsobil aj to, že kultúrne tkanivo spoločnosti, technologická expertíza, ekonomická vitalita a vojenská relevantnosť spoločnosti sa stali oveľa závislejšími od umelej infraštruktúry. Súperi cielili na civilnú infraštruktúru protivníka, pretože práve infraštruktúra umožňovala viesť vojnu. No tá istá infraštruktúra priniesla aj hromadné vzdelávanie, zamestnanosť, zdravotníctvo a koniec hladovania.

Ak už nič iné, svetové vojny dokázali, že na polohe stále záležalo. Chvíľu sa Británia, Nemecko, Japonsko, Čína, Francúzsko a Rusko zapodievali *ničéním* veternej, vodnej a priemyselnej infraštruktúry. Istý relatívne nový národ – v novej geografickej polohe – nielenže nebol cieľom tejto deštrukcie prebiehajúcej v širokom meradle, ale dokonca využíval vojnu, aby masívne aplikoval technológie vody, vetra, plavby v hlbokých vodách a priemyselnú kapacitu na vlastné územie... v mnohých prípadoch po prvýkrát.

Možno ste už o tomto národe počuli. Hovorí sa mu americký.

DOSAĎME NÁHODNÚ SUPERVEĽMOC

Američania sú zvláštny národ.

Na Američanoch je mnoho vecí, ktoré generujú veľký záujem aj pohoršenie, diskusie aj hádky, vďačnosť aj žiarlivosť, rešpekt aj hnev. Mnohí poukazujú na dynamizmus americkej ekonomiky ako určujúci prejav individualistickej mnohojazyčnej kultúry. Iní zdôrazňujú vojenskú šikovnosť krajiny v pozícii globálneho determinanta udalostí. Viacerí však považujú za tajomstvo úspechu Ameriky trvajúce už takmer tri storočia flexibilitu jej ústavy. Nehovorím, že sa mýlia, všetky tieto veci prispeli k vytrvalosti Ameriky, no myslím to trochu priamejšie:

Príbeh Ameriky je príbehom o *dokonalej* polohe úspechu. Táto poloha dáva Amerike nielen jej silu, ale zároveň aj určuje jej úlohu vo svete.

SPOJENÉ ŠTÁTY SÚ NAJSILNEJŠOU SVETOVOU MOCNOSŤOU NA RIEKACH AJ NA SÚŠI

Americké kolónie boli vo svojej podstate poľnohospodárske jednotky – využívali teda technológie danej doby. Ani jedna z nich však nebola „obilnicou“ v tom zmysle, ako to chápeme dnes. Kolónie Nového Anglicka, ako boli Connecticut, Rhode Island, Massachusetts a New Hampshire, doplávali na kamenistú pôdu, častú oblačnosť a krátke letá. To všetko obmedzovalo možnosti pestovania. Pšenica určite neprichádzala do úvahy. Kukurica bola na hrane. Jadrom poľnohospodárskej ekonomiky bola kombinácia lovu veľrýb, klasického rybolovu, lesníctva a Fireballu.*

* Alebo akejkolvek hnusnej hnedej liehoviny, akú vtedy dokázali vydestilovať.

Georgia si spolu so Severnou aj Južnou Karolínou užívali počasie, ktoré bolo farmárčeniu naklonené viac. To zväčšovalo a zlepšovalo poľnohospodárske možnosti. Aj tu mala pôda biednu kvalitu, avšak v niečom inom. Pôdu na Piedmonskej plošine primárne obohacujú čiastočky Apalačských hôr – hlina bohatá na minerály, no nie príliš prekypujúca organickými živinami. Prirodzeným výsledkom bolo kočovnícke hospodárstvo: farmári vyklčovali oblasť a pestovali na nej niekoľko sezón, kým sa nevycherpal jej výživový profil. Potom sa presunuli na ďalší kus zeme. Ostať na jednom mieste si vyžadovalo ručnú aplikáciu hnojív, čo je únavná robota v každej dobe. Neštandardné modely zamestnávania, ako boli zmluvné služobníctvo a otroctvo, sa uchytili na juhu, pretože vylepšovanie chemického zloženia pôdy tu bolo rovnako dôležité ako iné činnosti.

Najlepšia poľnohospodárska pôda bola v pôvodných trinástich amerických štátoch stredoatlantických kolónií, ku ktorým patrili Maryland, Pensylvánia, Virgínia, New York a New Jersey. No nehovoríme o úrovni kvality pôdy, akú mala Iowa (Stredozápad), argentínske pampy či francúzsky región Beauce.* Boli považované za „dobré“ iba preto, lebo nemali konkurenciu. Okrem toho, že tieto kolónie mali najlepšiu z najhorších kombinácií kvality pôdy a počasia, mali aj najviac využiteľných vodných plôch: zálivy v Chesapeake a Delaware, prieliv Long Island Sound a rieky Hudson a Delaware. Hustá riečna sieť zvyšovala koncentráciu obyvateľstva (vznikali mestá) a mešťania neroľníčia.

Nie príliš ideálne podmienky na pestovanie plodín v kombinácii so všeobecným smerovaním k urbanizácii, ktorú podnietili geografické podmienky, tlačili hrdlačiacich kolonistov jednoznačne nepoľnohospodárskym smerom, čo viedlo k tovarom s pridanou hodnotou, ako sú remeselné výrobky a textilie. To ich de facto dostávalo do ekonomického konfliktu s Britániou, ktorá vnímala túto konkrétnu časť imperiálnej ekonomiky ako niečo, čomu malo imperiálne centrum dominovať.**

Koloniálna práca na pásoch pôdy a poľnohospodárstvo, ktoré neustále menilo svoje pôsobisko, si vyžadovali značné logistické schopnosti. Potraviny sa väčšinou premiestňovali lodnou dopravou; bol to najlacnejší a najefektívnejší spôsob presunu tovarov medzi prevažne pobrežnými koloniálnymi centrami

* Ak niekto označil štát New Jersey za „záhradnícky štát“, ľudia nad tým vždy prevracali oči.

** Je to vzorec, s ktorým sa budeme stretávať až do súčasnosti. Ešte aj dnes sa bojuje o to, kto bude robiť prácu s pridanou hodnotou. Takéto práce negenerujú len najvyššie mzdy, ale aj najrýchlejší technologický a kapitálový rozvoj a predstavujú najväčší zdroj daní.

osídlenia. Keď v roku 1775 začala revolúcia, veci sa zásadne rozhýbali, keďže námorský pán koloniálnej Ameriky vlastnil najsilnejšie námorníctvo na svete. Mnoho koloniálnych Američanov hladovalo šesť dlhých rokov. Americká revolúcia bola možno napokon úspešná, no kvalita ekonomiky tohto nového národa bola – jedným slovom povedané – otázná.

Expanzia vyriešila takmer všetko.

Samotný Veľký stredozápad sa hrdí najúrodnejšou poľnohospodárskou pôdou s plochou skoro 520 000 kilometrov štvorcových, čo je viac ako celé územie Španielska. Pôdy na Stredozápade sú hrubé, hlboké, plné živín a rozkladajú sa na prériách. Stredozápad je presne uprostred mierneho klimatického pásma. Zima vykynoží hmyz, čo drží škodcov na uzde, znižuje náklady na pesticídy, vynucuje si každoročnú regeneráciu pôdy a štartuje proces rozkladu, ktorý znižuje potrebu využívať hnojivá. Kompletný cyklus štyroch ročných období v podstate zaručuje dostatok zrážok – vrátane snehu v zime –, čo typicky zabezpečuje dostatočnú vlhkosť pôdy a prenecháva zavlažovanie západnému okraju tohto regiónu.

Američania pôvodne migrovali cez Apalačské vrchy cez priesmyk Comberland Gap, takže najviac ľudí sa koncentrovalo na území Ohia. Ohio má prístup k Veľkým jazerám, preto dalo Newyorčanom za úlohu vybudovať prieplav Erie Canal, aby sa poľnohospodárske bohatstvo tohto štátu mohlo dopravovať po rieke Hudson. Ďalšia veľká migračná vlna sa rozšírila z Ohia do dnešných štátov Indiana, Illinois, Iowa, Wisconsin a Missouri. Pre nových obyvateľov Stredozápadu bolo oveľa jednoduchšie – a lacnejšie – poselať svoje obilie na západ a na juh po riekach Ohio a Mississippi do New Orleans. Odtiaľ to už bola lacná a jednoduchá (aj keď dlhá) plavba pobrežnou trasou popri bariérových ostrovoch Ameriky do miest Mobile, Savannah, Charleston, Richmond, Baltimore, New York a Boston.

Všetci účastníci prvých dvoch veľkých osídlení sa po príchode medzi Veľké jazerá a povodie rieky Mississippi ocitli vo vzdialenosti do 240 kilometrov od najväčšieho riečného splavného systému na svete na jednej z najlepších poľnohospodárskych pôd na svete. Matematika bola potom jednoduchá. Za cenu súčasného podpriemerného rodinného auta – asi za 12 500 dolárov v cenách z roku 2020 – mohla rodina získať práva na pozemok od vlády, dopraviť sa na voze na nové územie, založiť farmu, farmárčiť a za niekoľko mesiacov vyvážať vysokokvalitné obilie.

Osídlenie Stredozápadu rôznym spôsobom zmenilo situáciu – či už pre nové územia, alebo pre pôvodnú trinástku štátov:

- S výnimkou obmedzenia dodávok tovarov, ktoré spôsobila britská blokáda počas vojny v roku 1812, a konfedačného vládneho kolapsu počas dozvukov americkej občianskej vojny nepoznali kontinentálni Američania ako obyvatelia nezávislého štátu hlad. Produkcia potravín je jednoducho príliš spoľahlivá, príliš všadeprítomná a americký vnútorný dopravný systém je príliš účinný a efektívny, aby hlad spôsoboval obyvateľstvu významnejšie starosti.
- Vzhľadom na to, že sever mal prístup k potravinám zo Stredozápadu, väčšina stredného pobrežia Atlantiku a takmer všetky polia Nového Anglicka sa znova zalesnili, ostávajúce poľnohospodárstvo sa potom zvyčajne (a nevhodne pre Stredozápad) zameriavalo na plodiny ako hrozno, jablká, zemiaky, kukurica, čučoriedky a brusnice. Tento proces *rušenia* poľnohospodárstva uvoľnil pracovnú silu, ktorá sa mohla použiť na iné projekty. Napríklad na industrializáciu.
- Rast Stredozápadu tiež podnietil juh, aby sa začal zaujímať o plodiny s vysokou hodnotou. Produkcia indiga, bavlny a tabaku je oveľa náročnejšia na pracovnú silu ako pestovanie pšenice alebo kukurice. Stredozápad nemal dostatok pracovnej sily, aby to zvládol, no juh to vďaka otroctvu dokázal. Každý región krajiny sa špecializoval na produkty, ktoré vychádzali z miestnej ekonomickej polohy, pričom lodná doprava umožňovala lacný a všadeprítomný vnútroštátny obchod, čím sa vytvárali ekonomiky dovtedy historicky nevídaných rozmerov.
- Na Stredozápade mala vysokú kvalitu *všetka* pôda, takže medzi osídlenými oblasťami neboli veľké rozostupy ako v Apalačskom pohorí. Toto relatívne husté osídlenie v kombinácii s vysokou produktivitou tejto oblasti a nízkymi nákladmi na prevoz tovarov prirodzene viedli s vytvorením kultúry malých miest v jadre krajiny. V riečnom systéme Mississippi sa začali objavovať malé banky, ktoré spravovali kapitál generovaný z predaja výrobkov východnému pobrežiu a Európe. Finančná hĺbka sa čoskoro stala určujúcou americkou charakteristikou. To umožnilo nielen stabilnú expanziu poľnohospodárstva na Stredozápade v zmysle zväčšovania územia a zvyšovania produktivity, ale tiež to obyvateľom poskytlo kapitál potrebný na naštartovanie raného regionálneho rozvoja, čo sa týka infraštruktúry a vzdelávania.
- Jednoduchý pohyb ľudí a tovarov po riečnom systéme nútil Američanov k pravidelným interakciám, čo viedlo k zjednoteniu americkej kultúry aj napriek veľkej rôznorodosti pôvodu obyvateľov.

- Občianska vojna tento proces, samozrejme, narušila. Stredozápad prišiel až do konca vojny o prístup k prepravnej trase v systéme rieky Mississippi. Na začiatku tzv. Rekonštrukcie koncom 60. rokov 19. storočia dosiahla hustota poľnohospodárstva kritickú hodnotu a zo stáleho prúdu poľnohospodárskych produktov, ktoré smerovali na východné pobrežie, sa stala záplava. Táto časť krajiny, ktorá bola vždy najhustejšie obývaná a najpriemyselnejšia, si už vôbec nemusela robiť starosti s vlastnou produkciou potravín. A stredozápadné obilie generovalo obrovský prílev kapitálu do Spojených štátov, čo urýchlilo už aj tak rozbehnuté procesy industrializácie a urbanizácie.

Okrem ekonomiky, kultúry, financií, obchodu a štruktúry treba uvažovať aj o otázkach bezpečnosti.

Americké územie je stelesnením samotnej definície slova „bezpečný“. Na severe oddeľujú väčšinu amerických a kanadských populačných centier husté, drsné lesy a obrovské jazerá. Iba raz, vo vojne v roku 1812, bojovali Američania proti svojim severným susedom. A ešte aj to by sa malo skôr považovať za vojnu s vtedajším kanadským koloniálnym pánom – ktorý bol v tom čase svetovou vojenskou supervelmocou – ako za vojnu medzi samotnými Yankees a Mounties. Za dve storočia od vojny sa americko-kanadské nepriateľstvo nezmenilo len na neutralitu či priateľstvo, rozvinulo sa priam do aliancie a bratstva.* Americko-kanadská hranica je dnes najmenej stráženou a najdlhšie nebránenou hranicou na svete.

Južná americká hranica je v skutočnosti proti tradičnému vojenskému útoku zabezpečená *viac*. Fakt, že nelegálna imigrácia cez južné americké hranice je v americkej politike témou, len podčiarkuje, ako nepriateľsky k nej formálna štátna moc pristupuje. Drsné, vysoko položené pustatiny, akou je americko-mexická pohraničná oblasť, patria medzi pozície, na ktorých sa najťažšie udržuje zmysluplný počet obyvateľov, zabezpečujú vládne služby či dokonca buduje základná infraštruktúra.**

Vojenské akcie v takýchto nekompromisných vzdialených oblastiach vždy hraničili v podstate so samovraždou. Jediná invázia veľkého rozsahu cez hranice,

* Aj so všetkými rodinnými hádkami, ktoré medzi bratmi tradične vznikajú.

** Zábavný fakt: úsilie Trumpovej administratívy vybudovať zmysluplný múr na hraniciach si najprv vyžiadalo vytvoriť cestnú sieť na stavbu a údržbu múru. Táto nová infraštruktúra však priniesla to, že pašovanie drog a nelegálna imigrácia sa tým nestožili, ale *zjednodušili*.

invázia generála Santa Annu v rokoch 1835 až 1836 v snahe potlačiť povstanie Texikáncov (anglo-amerických obyvateľov vtedajšieho mexického Texasu), tak vyčerpala mexickú armádu, že bola úplne porazená neprofesionálnou armádou polovičnej veľkosti, čo prinieslo úspech Texikáncom snažiacim sa o odtrhnutie od Mexika.

Niet divu, že o desať rokov neskôr, počas mexicko-americkej vojny v rokoch 1846 až 1848, si Američania jednoducho počkali, kým sa väčšina mexickej armády pri svojom druhom pokuse prekonať hranice nedostane na miesto, za ktorým už niet možnosti na návrat, a potom použili námorné sily, aby vysadili jednotky pri Veracruze. Následne stačil už len jeden krvavý 400-kilometrový pochod a mexické hlavné mesto bolo v rukách Američanov.

SPOJENÉ ŠTÁTY SÚ HISTORICKY NAJSILNEJŠOU MOCNOŠŤOU V HLBOKÝCH VODÁCH

Prevažná časť pobrežia svetových oceánov je trochu problematická. Ploché pobrežné línie a extrémne výkyvy v prílivoch vystavujú nádejné pozície na vybudovanie prístavov takým neúnavným úderom, že skutočne obrovské prístavné mestá sú relatívne zriedkavé. Neplatí to však pre Spojené štáty. Stredná tretina pobrežia Atlantiku v Severnej Amerike má jednoducho šťastie na nehorázne množstvo zásekov, vďaka ktorým je zakladanie prístavných miest priam detskou hrou. No okrem toho sa väčšina *týchto* pozícií nachádza dokonca *za* polostrovmi alebo bariérovými ostrovmi, ktoré chránia americké pobrežie ešte viac. Od Brownsvillu na texasko-mexickej hranici cez Miami na Floride až po záliv Chesapeake Bay poskytujú len samotné bariérové ostrovy Spojeným štátom viac prirodzených potenciálnych pozícií na vybudovanie prístavov, ako majú všetky svetové kontinenty dokopy. Aj bez bariérových ostrovov poskytujú pobrežné zárezy, aké sa na svete hľadajú len ťažko, takmer všadeprítomný krytý prístup po mori, a to od bostonského prístavu na Long Islande a zálivov Puget Sounds až po Delaware a zálivy pri San Franciscu. A nezabúdajte na spomínané všadeprítomné rieky: zo 100 najväčších amerických prístavov sa celá polovica nachádza na horných tokoch riek – niektoré aj vo vzdialenosti 3 200 *kilometrov* od ústia.

A potom je tu jedna nie až taká bezvýznamná záležitosť, ktorou Amerika medzi svetovými mocnosťami vyniká: iba Spojené štáty majú väčšinu obyvateľstva na pobreží dvoch oceánov. Z ekonomického a kultúrneho uhla pohľadu to Američanom prináša možnosti obchodovať a rozširovať biznis vo väčšine sveta

úplne bez problémov. No kľúčové je tu slovo „možnosti“. Veľké vzdialenosti medzi americkým tichomorským a atlantickým pobrežím na jednej strane a ázijským a európskym kontinentom na druhej prinášajú to, že k interakcii *nemusi dôjsť*. Ak by krajiny za oceánom zničila recesia alebo vojna – alebo by Američania iba nemali chuť na kontakt –, môžu jednoducho ostať doma. Ak by sa im nič nestalo, všetko je v poriadku.

Tieto obrovské vzdialenosti tiež prinášajú to, že Spojené štáty sú na prvom mieste vo veľmi krátkom zozname krajín, ktoré nečelia blízkym alebo stredne vzdialeným hrozbám zo strany iných oceánskych mocností. Ostrovy, ktoré existujú v Tichom alebo Atlantickom oceáne a mohli by byť teoreticky použité na útok na Severnú Ameriku – Guam, Havaj či Aleuty v Pacifiku, Bermudy, Newfoundland alebo Island v Atlantiku –, sú vo vlastníctve blízkych spojencov alebo samotných Američanov.

Američania – a iba oni – majú schopnosť interagovať s hociktorou mocnosťou v hociktorom oceáne za vlastných podmienok, či už sú tieto podmienky ekonomické, alebo vojenské.

SPOJENÉ ŠTÁTY SÚ NAJSILNEJŠOU A NAJSTABILNEJŠOU PRIEMYSELNOU MOCNOSŤOU V DEJINÁCH

Industrializácia nie je ani lacná, ani jednoduchá. Vyžaduje si úplné odmietnutie dovtedajších postupov a nahradenie dreva a kameňa produktívnejšími (a drahšími) materiálmi: oceľou a betónom. Treba tiež nahradiť remeselníka, ktorý pracoval vždy iba na jednom výrobku pod svetlom lampy, montážnymi linkami, elektrinou, kovanou oceľou a náhradnými dielmi. Potrebné je zavrhnúť ekonomické, spoločenské a politické tradície, ktorých história nesiahá do minulosti iba desaťročia, ale stáročia, a nahradiť ich novými systémami, ktoré sú v mnohých prípadoch kultúre rovnako cudzie ako nové, odrazu všadeprítomné technológie. Kdekoľvek sa industrializácia vyskytla, zásadným spôsobom všetko narušila, keďže sa všetky predstavy o spravovaní krajiny zmetú zo stola a nanútiť sa úplne nové systémy – typicky zhora. Finančné a spoločenské dôsledky predstavujú štandardne najväčšiu obeť, akú daná kultúra musí priniesť.

V Európe sa celé stáročia stavali jednoduché obydlia a takáto výstavba postupne pohltila všetko dostupné územie, čo zvyšovalo jeho cenu. Európski robotníci sa zaoberali aktivitami na každom kúsku tohto územia, čo zase zvyšovalo *ich* cenu. Akékoľvek zmeny systému si vyžadovali kapitál v obrovských objemoch,

čo napokon zvyšovalo *jeho* cenu. Čokoľvek, čo spôsobilo hoci aj malú zmenu v dostupnosti územia (napríklad povodeň alebo požiar), množstve pracovných síl (štrajk alebo vojenský konflikt) alebo zásobách kapitálu (keď napríklad niekto dôležitý emigroval alebo prišla recesia), narušilo rovnováhu, dramaticky pre všetkých zvýšilo ceny a odštartovalo obrovské spoločenské nepokoje. Preto dejiny Európy v predindustriálnej ére pôsobia, akoby tento svet žil na ostrí noža...

... a potom príchod priemyselných technológií do tohto sveta zničil citlivú rovnováhu na každej úrovni života. Dôsledkom bola lavína spoločenských nepokojov, revolúcií, povstaní, politických kolapsov a vojen, a to všetko zároveň so súťažou krajín starého kontinentu v zapracovávaní nových technológií do svojich systémov a tým aj v transformovaní seba samých na obrovské priemyselné mocnosti.

- Britská industrializácia priniesla dumping výrobkov, ktorý mal globálne rozmery a dostal Britskú ríšu do ostrého vojenského konfliktu so všetkými veľkými mocnosťami.
- Ruská industrializácia na začiatku 20. storočia zrušila triedu statkárov a zároveň aj nevoľníkov, no nedokázala ich nahradiť ničím lepším. Nepokoje, ktoré v dôsledku toho nastali, priamo viedli k masovému útlaku v Sovietskom zväze (v ktorom nadobudol výrok „nič lepšie neexistuje“ špecifický podtón).
- Krkolomná industrializácia v Nemecku odobrala moc miestnym bojovným kniežatám, spôsobila nástup priemyselnej triedy oligarchov, rozdrvila strednú triedu a odštartovala sériu revolúcií a občianskych vojen, ktoré vytvorili živnú pôdu pre svetové vojny.
- Rané úsilie o industrializáciu Japonska spôsobilo schizmu medzi nastupujúcimi priemyselnými nacionalistami a starými feudálnymi statkármi, čo viedlo k zrušeniu triedy samurajov a k radikalizácii politického systému – čo priamo spôsobilo japonský útlak Kórei a Číny a bombardovanie základne Pearl Harbor.
- Čínsky proces industrializácie scentralizoval moc do niekoľkých rúk v takej miere, že rozpútal temné hrôzy dnes nazývané ako Veľký skok vpred a Kultúrna revolúcia.

Ani jedna krajina, ktorá kedy zaviedla industrializáciu, to nedokázala bez spoločenského a politického chaosu, ktorý ju ochromil. Industrializácia je nevyhnutná a nedá sa pred ňou ujsť, no je *náročná*.

Teda, pokiaľ nie ste Američania. Ak chceme porozumieť, *prečo* je to tak, treba na začiatku pochopiť, že Spojené štáty sú krajinou hojnosti:

Američania sa iba začínali rozbiehať, keď na konci 19. storočia na ich brehy dorazila industrializácia. Rozľahlosť územia Ameriky priniesla to, že cena pozemkov ostala na nízkej úrovni. Jej riečna sieť spôsobila, že cena kapitálu ostala na nízkej úrovni. A otvorený imigračný systém priniesol to, že cena práce ostala na nízkej úrovni. Nízke ceny predindustriálnych vstupov zmenili ekonomiku industrializácie v Amerike, a to aj napriek tomu, že neexistoval žiadny lokálny geopolitický konkurent, ktorý by národu dodal impulz na urýchlenie industrializácie kvôli zaisteniu bezpečnosti.*

Nové technológie neudreli všade naraz. Prišli najprv tam, kde mohli získať najväčší balík peňazí: na miesta, kde už ceny pozemkov a práce boli vyššie, a typicky išlo o mestá v línii od Washingtonu na sever k Bostonu. Potom industrializácia prepojila tieto mestá pomocou siete infraštruktúry. Až následne sa infraštruktúra začala rozširovať a vytvárať predmestia, prepájať mestečká a mestá, až sa napokon dostala aj ďaleko na vidiek.

Nemecko sa zindustrializovalo a zurbanizovalo len za niečo viac ako jednu generáciu. V porovnaní s tým Spojené štáty dokončili elektrifikáciu vidieka až v 60. rokoch 20. storočia. Nech sa na to pozrieme akokoľvek, Spojené štáty so spomínanými procesmi ešte ani zďaleka neskončili. Ak by sme si odmysleli neobývatelné územie, ako sú hory, tundra a púšte, Spojené štáty ostávajú ešte aj dnes jednou z najmenej zaľudnených krajín. Zo štátov, ktoré sú v rovnakej kategórii ľudnatosti, sa väčšina len nedávno vyprázdnila (postsovietske republiky), takže tu štatistiky trochu zavádzajú, alebo sú tieto krajiny podobne ako Spojené štáty súčasťou nového sveta (Kanada, Argentína a Austrália).

Čisto len na dosiahnutie takého zaľudnenia, aké malo Nemecko v roku 1900, by museli Spojené štáty takmer *strojnásobiť* počet obyvateľov z roku 2022 (a to ešte do toho nepočítame polovicu amerických území, ako sú napríklad Skalnaté hory, ktoré sú nevhodné na osídlenie). Industrializácia sa v Spojených štátoch mohla udiť, aj k nej došlo, no celá transformácia bola pomalšia a menej šokujúca, čo umožnilo celým generáciám Američanov prispôbiť sa zmenám.

Priemyselný rozvoj Ameriky nemal príliš veľký vplyv ani globálne. Počet obyvateľov rástol a tiež ich majetok, čo nebolo u veľkých mocností bežné. Výrobky,

* Prvý takýto impulz sa objavil až počas druhej svetovej vojny. 150 rokov po Nemecku a 200 rokov po Británii.

ktoré priemysel generoval – špeciálne na severovýchode a v oblasti nazývanej Hrdzavý pás –, mohlo jednoducho spotrebovať vlastné obyvateľstvo Ameriky. Na udržanie miestnej rovnováhy nebolo potrebné nič vyvážať, takže nebolo treba ani viesť vojny, ktorými sa stala takou známou (a nenávidenou) Britská ríša. Schopnosť miestnych komunitných bánk financovať miestny rozvoj zabránil vzniku centralizovaných úradov, ktoré tak veľmi zdevastovali Rusko a Čínu, prípadne zradikalizovali Japonsko a Nemecko.

Počas raného obdobia industrializácie ostávala Amerika v kontakte s globálnou ekonomikou cez vývoz poľnohospodárskych produktov. Okrem zavedenia chemických hnojív koncom 19. storočia, ktoré určite zvýšilo produkciu, priniesla priemyselná revolúcia aj moderné lekárstvo, ktoré zvyšovalo priemernú dĺžku ľudského života. Ponuka rástla spolu s dopytom. Relatívna účasť Američanov na medzinárodnej ekonomike sa jednoducho do významnej miery nezmenila.*

Američania určite vnímali (a aj vnímajú) regionálne rozdiely a majú vlastné problémy s oligarchiou, no americkí oligarchovia – hlavne „lúpežní baróni“ – našli v súkromnom sektore také obrovské príležitosti z veľkej časti preto, lebo ešte stále existovalo veľa zdrojov, ktoré mohli podchytiť, a z obchodných dôvodov nemali veľkú potrebu zaťahovať do toho celého vládu. Ekonomické napätie sa neprenieslo automaticky do politického – alebo naopak.

* V Spojených štátoch sme občas mohli toto meškajúce a postupné vylepšovanie infraštruktúry zahliadnuť: či už išlo o cesty, železnice, elektrické a telefónne vedenie, pokrytie signálom mobilných operátorov, alebo rozširovanie internetového pripojenia. Pri takomto pomalom rozvoji by sa mohlo zdať, že sa Spojené štáty rozvinuli menej ako Nemecko, Japonsko, Holandsko či Kórea, kde sa tieto procesy diali krkolomným tempom. No znamená to tiež, že americký modernizačný proces je (oveľa) lacnejší a vytvára menší tlak na finančnú kapacitu krajiny. Nie je to teda chyba. Je to zámer.